

Diskussion

Tegn og iagttagelse

AT LÆSE ERSLEV EFTER »DEN SPROGLIGE VENDING«

AF

DORTHE GERT SIMONSEN

Den 12. oktober 1492 så Columbus første gang land efter sin rejse over Atlanterhavet. Sammen med to kongelige repræsentanter og ti bevæbnede mænd sejlede han i en lille båd ind til kysten, knælede ned og kysede jorden, hvorefter han foldede det kongelige banner ud og erklærede øen for spansk besiddelse i vidners nærværelse. At kysse jorden, udfolde et banner og bekendtgøre besiddelsen var alle betydningsfulde handlinger for datidens europæere. Uden deres kulturelle kontekst er det dog ikke indlysende, hvad disse handlingers mening er. Man kan for eksempel blot stille sig spørgsmålet om, hvilken betydning de lokale indianske tilskuere har tilskrevet dette optrin?

På samme måde, som de indfødte indianere må have brugt deres kreativitet for at forstå, hvad der foregik, synes også Columbus at have strakt sine fortolkningsevner til det yderste ved dette møde mellem fremmede kulturer. I sin skibsjournal fra samme dato beskriver Columbus eksempelvis de indfødtes udseende og forsøger at forklare, hvorfor deres kroppe er overdækkede med åbne sår:

I saw some who had marks of wounds on their bodies and I made signs to them asking what they were; and they showed me how the people from other islands nearby came there and tried to take them, and how they defended themselves; and I believed and believe that they come here from tierra firme to take them captive.¹

¹ O. Dunn og J. Kelley (red.): *The Diario of Christopher Columbus's First Voyage to America 1492-1493. Abstracted by Fray Bartolomé de las Casas* (Norman og London: University of Oklahoma Press, 1989), s. 67.

Det er vanskeligt ikke at nære en vis skepsis overfor Columbus' beretning, der immervæk er fra den første dags møde. Som den amerikanske litteraturforsker Stephen Greenblatt peger på i sin bog *Marvelous Possessions*, forventes vi at forestille os, hvordan Columbus har peget på sårene, mimet et »hvorfor?« eller »hvem gjorde det?«, hvorefter de indfødte har henvist til andre øer eller landmasser og mimet både angreb, modstand og fangenskab.² Selv en sådan pantomimeforestilling ville ikke uden videre være forståelig. Ligesom de talte og skrevne sprog er også den kropsbårne kommunikation kulturelt afhængig. I vor bagklogskab virker det oplagt, at Columbus' opfattelse af, hvad indianerne forsøgte at meddele, fandt større resonans i den forhistorie, Columbus bar med sig hjemmefra – de stærke forventninger og forhåbninger om at finde det asiatiske *tierra firme* – end i indianernes sår og gestikulationer. Columbus' dagbog bliver således et eksempel på, hvordan iagttagelse sker i samspil med forudgående viden og hvordan kommunikation foregår i en forventet »læserkontekst«.

I denne artikel skal jeg undersøge forholdet mellem den klassiske kildekritik, som den fremstilles i Kr. Erslevs *Historisk Teknik* fra 1926 (udkom oprindeligt 1911), og Stephen Greenblatts analysepraksis i værket *Marvelous Possessions. The Wonder of the New World* fra 1991. Greenblatt er en af frontfigurerne i et historisk-litterært forskningsfelt, der kaldes *New Historicism*, og *New Historicism's* analysemetoder er influeret af den såkaldte sproglige vending (*The Linguistic Turn*).³ Med eksemplet fra Columbus' dagbog skal jeg indledningsvis afmærke nogle basale

² Stephen Greenblatt: *Marvelous Possessions. The Wonder of the New World*. (Chicago: University of Chicago Press, 1991), s. 89. Forkortes i det følgende til MP ved angivelse af sidereferencer.

³ *New Historicism* opstod i 1980'erne, og forskere der identificeres med dette løst sammensatte forskningsfelt omfatter både litteraturforskere, historikere og antropologer. Det primære publiceringsmedie er tidsskriftet *Representations* (1984). En god introduktion til *New Historicism* findes i antologien af samme navn redigeret af H. Aram Veeseer (New York og London: Routledge 1989). »Den sproglige vending« defineres i denne artikel ved hjælp af poststrukturalistisk teori, der undertiden også kaldes »postmodernisme«. Her har jeg valgt at tage udgangspunkt i Jacques Derridas filosofi og hans begreb om *différance*, som jeg finder specielt interessant i historiefaglig henseende. Der følger videre referencer i artiklens løb. To tekster, der må opfattes som knudepunkter i forbindelse med den sproglige vending/poststrukturalisme i historiefaget, og som også underbygger denne artikel, er: Michel Foucault: »Nietzsche, Genealogy, History« i *Language, Countermemory, Practice* (Ithaca og New York: Cornell University Press, 1977) og Roland Barthes: »The Discourse of History«, genoptrykt i Barthes: *The Rustle of Language* (New York: Hill and Wang, 1986). En omfattende introduktion og diskussion af problemstillingerne findes i Robert Berkhofer: *Beyond the Great Story. History as Text and Discourse* (Cambridge, Mass. og London: Harvard University Press, 1995).

antagelser, der forbinder sig med denne sproglige vending. I Greenblatts analyse er det interessante ved Columbus' beskrivelse af de fremmede ikke, i hvilket omfang Columbus »tog fejl« eller var bevidst tendentiøs. Med andre ord søger Greenblatt ikke bagom de subjektive elementer i beretningen for at nå frem til en viden om, hvad der i virkeligheden skete. Det er heller ikke en traditionel historisk levns slutning, der er tale om. Greenblatt læser Columbus' skibsjournal via en antagelse om, at den retoriske praksis, europæerne anvendte i deres beretninger fra mødet med den Ny Verden, hverken kan adskilles fra deres sanseerfaring (»iagttagelse«) eller fra andre former for praksis. Med den sproglige vending opfattes den virkelighed, der blev iagttaget i fortiden, ikke som afsondret fra den måde hvorpå den sprogligt (eller på anden måde) blev repræsenteret. Det, der kunne iagttages, var på sin vis allerede tegn. De sproglige repræsentationer opfattes heller ikke som fritsvævende, ideale konstruktioner, der stod udenfor den fortidige virkelighed. Det, der kunne tænkes og kommunikeres, havde en fortid og en fremtid. Det sproglige er historisk, og således hverken knyttet til et enkelt menneskes subjektive gengivelse eller »opdigtning« af mening eller til et idealt sprogsystem. Med den sproglige vending er det materielle og det symbolske, det faktuelle og dets repræsentationer, uløseligt forbundet. Det ene går ikke forud for og bestemmer det andet. Samtidig opfattes det symbolsk-materielle under konstant forandring. Den sproglige vending indebærer et radikalt *historiserende* træk.

For at undgå de store vidtløftigheder i citationen af de stadigt cirkulerende definitioner af diverse post-ismer vil denne artikel forfølge et mere afgrænset spor – spørgsmålet om iagttagelse og tegn i de to nævnte værker – for at diskutere problemstillingerne i en forhåbentlig mere håndterlig version. Det er således de videnskabsteoretiske præmisser for den klassiske kildekritiks centrering om iagttagelsen, der vil blive debatteret i relation til den måde, hvorpå man med den sproglige vending opfatter tegn. Et »tegn« kan defineres ved, at det repræsenterer eller står for noget andet. Skyer kan være tegn på regn, rød kan være tegn på fare, ordene i Columbus' dagbog betegner angiveligt det, Columbus så. Et tegn bliver meningsfyldt gennem *henvisninger*, og man må kende til bestemte henvisningssammenhænge i forvejen, for at forstå hvad et tegn betyder. Finder man frem til det, tegnet henviser til, så synes dets mening fastlagt. Med den sproglige vending opfattes det imidlertid sådan, at det tegnet betegner, *også* må opfattes som et tegn. Den *endelige mening* bliver derfor ved med at være »udsat«. Når man i Columbus' dagbog læser: »I saw some who had marks of wounds on their bodies« bliver disse skrifttegn forståelige, idet de henviser til en virkelig situa-

tion; nogle mennesker optrådte med sår på deres kroppe. Men også denne virkelighed synes at være tegn for Columbus' blik. De sår, Columbus så, fik mening, idet de henviste til noget andet; kampe med indbyggere fra det fastland Columbus troede, han havde fundet. Med andre ord, skriften henviser os til en virkelighed, men denne virkelighed blev først meningsfyldt, ja den blev på sin vis først iagttagelig, idet den bekræftede eller bebudede en anden, teoretisk eksisterende verden. I den forstand er iagttagelsens objekter ikke givne størrelser, men tegn der må »aflæses« ligesom andre tegn. For Greenblatt konstituerer dét tegnenes paradoks:

The paradox of the meaningful – or perhaps we can simply say the full – sign is that it is empty in the sense of hollow or transparent: a glass through which Columbus looks to find what he expects to find [...] The sign that Columbus cannot enfranchise, that is irreducibly strange or opaque, is *en route* to losing its status as sign. For opacity here can only signal an obstacle standing in the way of the desired access to the known. (MP s. 87).

Det Columbus havde sat sig for at finde, og umiddelbart fandt, var den kendte verden omend ad ukendte veje. Men i længden kunne det kendte verdensbillede ikke opretholdes. For at kunne agere i den fremmede verden måtte europæerne forsøge *også* at gøre de »tomme tegn« meningsfyldte. Også det, som ydede modstand mod forventninger og vante forestillinger, måtte tages i betragtning. Hvordan sker da udvekslingen mellem tomme og fyldte tegn, mellem det kendte og det nye? Det er et interessant spørgsmål i forbindelse med den sproglige vending, fordi det sætter fokus på det »historiske«, dvs. på forandringsprocesser i de fortidige kulturelle konstruktioner.

Med den sproglige vendings tegnorienterede analyser skifter man groft sagt fra at opfatte verden som summen af entiteter, til at opfatte verden som et netværk af betydnings-relationer. Disse netværk er ikke systematiske, synkrone forbindelser men *historiske* kulturelle konstruktioner, dvs. det meningsfyldte er ikke fastlagt, men noget der fortsat etableres. I *Marvelous Possessions* undersøger Greenblatt, hvordan Columbus og andre opdagelsesrejsende konstruerede de fremmede. De sproglige konstruktioner opfattes som repræsentations-*handlinger*, der både relaterer sig til europæisk kulturhistorie, men også til den praktiske »opfindsomhed«, europæerne anvendte i mødet med den Ny Verden, og som må sættes i forbindelse med andre handlinger, europæerne foretog sig der.

Den sproglige vending er ikke blevet modtaget med udelt begejstring i historiefaget. Nogle historikere stiller sig kritisk når det fra en filoso-

fisk eller litteraturteoretisk vinkel hævdes, at også historiefaget er en videnskab baseret på tegn. I en »ekstrem udgave«, erklærer disse historikere, vil den sproglige vending eller såkaldt »postmoderne teorier« føre til »kollaps« eller »afslutning« på historien.⁴ Generelt er den sproglige vending blevet opfattet som en udfordring til historiefagets traditionelle legitimationsgrundlag. Med reference til Michel Foucaults begreb om magt/viden kan der være god mening i at kode forholdet mellem historie og »postmodernisme« i krigs- eller konfrontations metaforer. Historiefaget udøves på en videnspolitisk slagmark, hvor forskellige bud på legitim og relevant historisk viden kæmper om herredømmet. Men umiddelbart kan man undre sig over, hvorfor den sproglige vending er blevet opfattet som en *trussel* for historiefaget. Mere tilspidset kunne man spørge: Hvorfor er det ikke historikere, der med deres massive erfaring i tegntolkningspraksis har været fortroppen i denne vending? For er det ikke netop historikere, som har opøvet en ekspertise i at håndtere tegnets grundlæggende problematik: at læse noget (kilderne) som tegn på noget andet (fortiden), hvor dette »andet« imidlertid er og forbliver fraværende?

Kr. Erslev synes ikke at have været ukendt med dette forhold. »Uden Historikere« skrev Erslev i 1926, »vilde Fortiden ikke være til for os«. Det er netop historiefagets særkende, mente Erslev, at dens genstand er noget, der ikke længere findes, hvorfor »Fortidens Historie egentlig kun eksisterer ved Historikerne«.⁵ I *Historisk Teknik* tager Erslev udgangspunkt i den nu klassiske definition af historien som en videnskab, der »paa een Gang betegner Fortællingen og Kundskaben om hvad der er sket« (HiT s. 1). Men det er specielt den forbindelse, Erslev sætter mellem det historiske genstandsområdes særegne beskaffenhed og den historiske metode eller »teknik«, der er interessant i denne artikels per-

⁴ For en sådan opfattelse jfr. eksempelvis Knut Kjeldstadli: »Det fængslende odet. Om 'den sproglige vendingen' og historiefaget« i *Valg og vitenskap. Festskrift til Sivert Langholm* (Oslo: Den Nordiske Historiske Forening, 1997), især s. 53 og Benito Scocozza: »Selv marxister anerkender tilfældigheden«, Information 15.04.1998. Det er en opfattelse, man også kan finde hos ikke-marxistiske historikere som Georg Iggers: *Historiography in the Twentieth Century* (Hanover og London: Wesleyan University Press, 1997), s. 13-15 og kap. 9.

⁵ Kristian Erslev: *Historisk Teknik. Den historiske Undersøgelse fremstillet i sine Grundlinier* (København: Den danske historiske Forening, 1987). Forkortes i det følgende til HiT. Citaterne er fra s. 2. Det skal bemærkes, at denne artikel ikke advokerer for Erslevs lidt arrogante formuleringer, der synes at give historikere patent på fortiden. Erslev skrev oprindeligt *Historisk Teknik* i 1911. I denne artikel anvendes udgaven fra 1926, hvor Erslev ændrede nogle få paragraffer. Valget er faldet herpå, eftersom det er den, der bruges i den historiske metodeundervisning på Københavns Universitet i dag.

spektiv: »[H]er ligger saa ogsaa, hvad der er det mest ejendommelige for Historikeren; de yderst forskelligartede Ting, som han studerer, har det ene til fælles, at de er fortidige, noget ikke mere eksisterende, og det centrale for Historikeren bliver da at finde Vejen til det, som han ikke kan iagttage umiddelbart« (HiT s. 3). Det specifikke for historiefagets genstande – at de ikke længere eksisterer – fordrer således tillige en ganske særlig videnskabelig praksis. I *Historisk Tekniks* afsluttende paragraffer opsummerer Erslev denne praksis således: »Man kunde sige, at den historiske Undersøgelses Teknik overhovedet er Teknikken ved middelbare Iagttagelser« (HiT s. 95).

Erslevs formuleringer om den middelbare iagttagelses teknik danner udgangspunkt for den forestående undersøgelse af forholdet mellem den klassiske kildekritik og Greenblatts analysepraksis baseret på den sproglige vending. På et generelt plan kan man finde en parallel mellem Erslevs udlægning af den middelbare iagttagelse, og de spørgsmål den sproglige vendings teoretikere og praktikere arbejder med. Også sidstnævnte undersøger en form for »middelbar iagttagelse« i foreningen af »kundskab og fortælling«. Men der er også en markant forskel fra Erslevs tilgangsvinkel, idet manglen på direkte iagttagelse såvel som sammensmeltning af viden og fortælling er forhold, der med den sproglige vending ikke blot karakteriserer den *historiske videnskab* men *al erkendelse* af virkelighed i fortiden såvel som i nutiden. Og dette spring, fra at den »middelbare iagttagelse« karakteriserer historikerens teknik til, at den omfatter såvel fortidig som nutidig erkendelse, er mindre uskyldigt end det først lader til. I dette spring ligger der en udfordring til den empirisme, der har begrundet kildekritikken og traditionelt gjort det ud for historiefagets videnskabsteoretiske grundlag.

Kildekritikken er ikke nogen sofistikeret metode. De fleste historikere opfatter den som en teknik, der er baseret på »snusfornuft« eller *common sense*, og som derfor ikke har værdimæssige/»ideologiske« præmisser eller konsekvenser. Således bliver den klassiske kildekritik stadig regelmæssigt udpeget som fælleselementet i det særligt faghistoriske, ikke fordi den kan stå alene, men fordi den ikke menes at *forhindre* nogen teoretiske/metodiske tilgange.⁶ Undervisningsmateriale fra det erslevske metodekursus »er blevet overleveret gennem generationer af metodelærere ved en form for apostolisk håndspålæggelse« som en

⁶ Jfr. H.P. Clausen: *Hvad er Historie?*, 2. udgave (København: Paludans Forlag, 1986), s. 17.

historiker for nylig beskrev det i sit signalement af historiefaget.⁷ Det er imidlertid en sådan idé om uskyld og universalitet, som denne artikel vil bryde med.

Nedenfor følger først en analyse af *Historisk Teknik*, hvor der fokuseres på sammenhængen mellem værkets retoriske greb og dets argumentationsstruktur. Ved således at undersøge *Historisk Teknik* som en *tekst*, søger jeg at genåbne den klassiske kildekritik for at kunne relatere den til den sproglige vending og tegnets problemstillinger. Det er ikke de modsætningsforhold, som kendetegner Erslevs videnskabsteoretiske udsagn, der er hovedsagen her. Der er allerede lavet flere glimrende analyser heraf.⁸ Det er heller ikke intentionen at læse *Historisk Teknik* på dens »egne historiske præmisser«. Det vil fremgå af artiklens anden del, hvor Greenblatts analyser i *Marvelous Possessions* bliver strukturerende, og Erslevs argumenter bliver indskudt som en slags imaginære kommentarer hertil. Formålet med analysen er dels at fremdrage den klassiske kildekritiks særlige idégrundlag, sådan som det fremstår på baggrund af den sproglige vendings tilgangsvinkel. Dels at vise hvordan den klassiske kildekritik indebærer et værdisæt, der tenderer mod at ekskludere tegnets dimensioner fra den faghistoriske arena. Endelig er det et mål at finde steder, hvor Erslevs tekst så at sige vidner imod sig selv, for i sådanne »sprækker« at genoplive og forskyde kildekritikken i relation til nye problemstillinger.

I. Erslevske Iagttagelser

Den kildekritiske synsprotese

Som nævnt opfattede Erslev historiefagets særkende som det forhold, at dets forskningsobjekt er forsvundet og derfor unddrager sig direkte observation. På den ene side har viden, om det som ikke-længere-er,

⁷ Claus Bjørn: »Dansk faghistorie mellem Apollo og Minerva«, *Kritik*, 1997/127, s. 18. Nuancerede formuleringer og stor vægt på det såkaldte funktionelle kildebegreb kendetegner kildekritikken i nyere undervisningsmateriale fra Århus Universitet. Tages der hensyn til indflydelsen fra forskerens spørgsmål, synes den kildekritiske praksis imidlertid ikke at være ændret fra den klassiske kildekritiks »tommelfingerregler«. Jfr. Helge Paludan: »Forskningsproces og kildekritik« i H. Paludan, J.C. Manniche og J. Fink (red.) *Kildekritisk tekstsamling*, 2. udgave (Århus: Aarhus Universitets Forlag, 1999).

⁸ Se Hanne Eriksen et al.: *Dansk historievidenskabs krise*. Skrifter fra Institut for Historie og Samfundsvidenskab nr. 14 (Odense: Odense Universitet, 1977); Inge Skovgaard-Petersen »Kritik af den klassiske metodelære«, *Studier i historisk metode* 7 (Oslo: Universitets Forlaget, 1972); Karsten Thorborg: *Arbejdspapirer til historisk metode*. Manus (København: Københavns Universitet, Genoptryk 1997).

været opfattet som historiefagets berettigelse og kildekritikken den teknik, der udgjorde grundlaget for at skaffe en sådan viden til veje. På den anden side vil en lille udredning af kildekritikkens herkomst vise, hvordan den historiske teknik oprindeligt dækkede over en videnskabsteoretisk beskæmmelse. I det 19. århundrede, hvor kildekritikken udvikledes, blev *observation* i høj grad opfattet som udgangspunkt for videnskabelighed. Derfor stod historiefagets omdømme for skud, når det måtte definere sig ved *mangel* på umiddelbar observation. På hvilken måde kunne historien da blive en videnskabelig disciplin? Erslev skriver fx., at »med god Grund har man sagt, at Historikeren er nødt til at bygge paa Iagttagelser af saa ringe Værdi, at ingen anden Videnskab vilde anerkende dem« (HiT s. 96). Grundlaget for *Historisk Teknik* er spørgsmålet om, på hvilken måde historieforskningen kunne tilnærme sig andre videnskabers mere gunstige betingelser for observation.⁹

At se eller ikke se, kan man vist roligt sige med Erslev, *det* er spørgsmålet! I *Historisk Teknik* synes iagttagelsen og dens beskaffenhed først som sidst at afgøre historikerens adgang til fortidig virkelighed. Spørgsmålet om iagttagelse behandles på to niveauer: På fortidens niveau drejer det sig om, *hvilke* fortidige »Iagttagere« der står bag det overleverede kildemateriale. På historikerens niveau er det iagttagelses*måden*, der er vigtig, og her er det som nævnt den middelbare iagttagelses teknik, der må tages i anvendelse. Ofte implicerer iagttagelser en *forskydning* fra den *umiddelbare* iagttagelse, som er Erslevs kildekritiske ideal, og det er sådanne forskydninger, der danner grundlag for *Historisk Tekniks* problemstillinger og dens løsningsforslag.

Iagttagelsen på de to niveauer er knyttet til hinanden, idet historikeren, grundet fortidens fravær, må gøre sig afhængig af en andens blik, den fortidige observatørs øjne. Kildekritikken, fremhæver Erslev, er den »tekniske Fremgangsmaade, som Historikeren må bruge for at bane sig Vej til Fortiden« (HiT s. 94). Det er bemærkelsesværdigt, hvordan han sammenkæder denne tekniske fremgangsmåde med anvendelsen af et mikroskop. Også bakteriologen må anvende »kunstige og vanskelige tekniske Fremgangsmaader for ret at kunne iagttage de mikroskopiske Væsener, han studerer«, som Erslev skriver (HiT s. 95). Ved at bruge sådanne billeder, hvor historikerens teknik og bakteriologens mikroskop sammenstilles, opnår Erslev, at den kildekritiske teknik fremstår som en veritabel synsprotese. Den »middelbare Iagttagelses Teknik« fungerer som en *substituering* af historikerens *mangel* på direkte iagttagelse.

⁹ En pointe også Karsten Thorborgs bemærker i sine undersøgelser af den klassiske kildekritik, jfr. *Arbejdspapirer til historisk metode*, s. 41f.

gelse med den fortidige observatørs iagttagelser. Så ivrig er Erslev efter denne udveksling mellem historikerens impotente blik og den fortidige observatørs sansemangfold, at han ofte umærkeligt glider fra at omtale kilder som *beretninger* til at omtale dem som *iagttagere*. Man kan finde en sådan glidning i det følgende citat, hvor Erslev problematiserer den historiske iagttagelse i forhold til naturvidenskabens: »Når historiske *Beretninger* fortæller noget, der er i Strid hermed [naturvidenskabens lovmæssigheder], kan de aldrig kræve Tillid; de *Iagttagere*, som Historikerne kan *faa fat i*, er alt for tilfældige og upaalidelige, til at de kan opveje, hvad Naturvidenskaben har bygget op« (HiT s. 92, mine fremhævelser). En historisk beretning er ikke en iagttagelse, men en tekst. Med den kildekritiske teknik søger Erslev imidlertid at »få fat i« en fortidig iagttagelse og at udskifte de skrifttegn, historikerens blik møder, med et levende mangfold af fortidige sanseindtryk. Gennem den kildekritiske synsprotese søges historikeren kort sagt indsat på den iagttagelsesplads, fortidens subjekter indtog.

Erslev er naturligvis klar over, at en sådan substituerende kun kan simuleres. Historikerens blik, også formidlet via kildekritikken, forbliver »middelbart«, hvorfor jeg har valgt at kalde den kildekritiske teknik en *synsprotese*. Som enhver protesebærer må Erslev nemlig erkende den stadig mangel på det, protesen skal kompensere for. I modsætning til tidligere historieforskning, understreger Erslev, »har [vi] indset, at hvor vi har en Beretning, ser vi ikke Fortidens Handlinger, men kun Fortællere-ns gengivelse deraf, og at vi derfor for her at vinde Sikkerhed, først og sidst maa klare os, i hvilken Grad vi kan lide paa denne Fortæller.«¹⁰ Ligeledes for levnsudnyttelsen »maa man stille sig klart, at vi heller ikke her ser selve Fortidsmenneskenes Handlinger umiddelbart, men ene den Frembringelse, de har ført til« (HiT s. 72). Den umiddelbare iagttagelse er dog det videnskabelige *ideal*, og trods historiens mangler udfolder den erslevske kildekritik sig i et felt, der er udspændt mellem sublim direkte iagttagelse som den ene pol og subjektiv distance som den anden.

At se eller ikke se. Også på det retoriske plan er *Historisk Teknik* overvældende karakteriseret af »synsmetaforer«, der blander sig med den tematiske behandling af iagttagelsen. Blot i de to ovenstående citater forekom vendingerne »vi har indset«, »[vi] maa klare os«, »man maa stille sig klart«, og denne koncentration er ikke ualmindelig for Erslevs argumentation. Han anvender stedse udtryk som at have noget »for

¹⁰ Erslev overvejer dog ikke, at også de fortidige fortællere er fraværende. Således undgår han at anfægte den retoriske og siden metodiske ækvivalering af tekst og subjekt.

øje« eller at »lukke øjet for«, at få »et klart blik for«, at »oplyse«, at få »et klart indtryk af«, at have »mangel på skarphed«, at »kaste lys over« etc. etc. At bruge sådanne metaforer for tænkning eller erkendelse er et almindeligt sprogligt greb. Erslevs synsmetaforer var (og er) »døde metaforer«, dvs. de er blevet anvendt så ofte, at de ikke længere opfattes som billeder, men som en del vores normalsprog, en del af vores »leksikon«. Men at metaforer på den måde kan blive en del af vores normalsprog betyder omvendt, at normalsproget ikke er »bogstaveligt«. Også dagligsprogets ord får mening ved at henvise til andre meningsfæres.¹¹ På den måde har synsmetaforerne en figurativ funktion, og ikke mindst i *Historisk Teknik*, hvor de antager en egen legitimationskraft. Når Erslev tematisk argumenterer ud fra, at iagttagelse er erkendelsens essentielle grundlag, så forlener dette autoritet til argumenter bakket op med »vi har indset«, »man må stille sig klart« mv.

Kildekritikken hviler både retorisk og tematisk på Erslevs empiristiske forståelse af iagttagelsens centrale rolle, hvilket gælder for levns- såvel som beretningsudnyttelsens vedkommende. Jeg skal foreløbig undersøge, hvordan Erslev opfatter iagttagelsens funktion i forbindelse med beretningsudnyttede kilder. »Det første Spørgsmål« Erslev vil rejse i vurderingen af en berettende kildes værdi, er, »om Vidnet fortæller noget, han selv har set eller hørt, eller om han kun gengiver, hvad han har fra andre«. Med andre ord: er det et første- eller et andethåndsvidne, der udtrykker sig i den beretningsudnyttede kilde? Det er interessant, at Erslev faktisk ikke giver noget svar på dette første spørgsmål. Han fortsætter således: »For at komme til Klarhed herover maa Historikeren studere Beretningers indbyrdes Forhold [...] med andre Ord, Kildernes Slægtskab.« (HiT s. 43). Gennem denne analyse når man frem til sondringen mellem primære og sekundære kilder. Men da kilder kun er primære eller sekundære i forhold til historikerens stilling til det bevarede materiale, angår denne diskussion ikke spørgsmålet om en beretnings førstehånds-karakter, eller som Erslev skriver: »Begreberne primær og sekundær maa da nøje holdes ude fra Førstehaands- og Anden-haandsvidner. [...] At man ikke skarpt holder sig dette for Øje, fører hos mange Methodikere til megen Uklarhed« (HiT s. 47). En primær kilde

¹¹ Forholdet mellem metaforer og døde metaforer udlægges i Lis Møller: »Om figurativt sprog«, Møller (red.): *Om litteraturanalyse*. (København: Systime, 1995) specielt s. 164f. Jfr. også Thomas McLaughlin: »Figurative language«, McLaughlin og Lentricchia (red.): *Critical Terms for Literary Studies*. (Chicago: Chicago University Press 1995). Om ophævelse af forholdet mellem bogstaveligt og figurativt sprog se George Lakoff og Mark Johnson: *Metaphors We Live by*. (Chicago: University of Chicago Press, 1980).

er ikke nødvendigvis en førstehåndsberetning. Men Erslev gør ikke rede for, hvordan vi da skal besvare hans »første Spørgsmål«. Den næste paragraf i *Historisk Teknik* går derimod videre med en diskussion af, hvordan historikere kan bedømme en iagttagers vidneværd i relation til hans (eller hendes?) individualitet.

Den kildekritiske teknik går i hovedsagen ud på at vurdere historiske beretninger som fortællere – en »Iagttagere« eller et »Vidne« i *Historisk Tekniks* terminologi.¹² Det kan synes problematisk, eftersom den fortidige iagttagere på sin vis er lige så forgangen og fraværende, som den fortidige »ydre virkelighed« er det. Som allerede beskrevet forbereder *Historisk Teknik* dette greb gennem en retorisk udskiftning sådan, at en iagttagere træder i den berettende kildes sted. På det retoriske plan animeres kildeteksten så at sige; den bliver i sig selv en iagttagere, og de tekstuelle kilder kan herefter identificeres med et fortidigt menneske, der ser. Herfra kan Erslev fortsætte med en vurdering af dette *menneske* (dets vidneværd).¹³ For som Erslev skriver: »Kildekritisk vil man altid arbejde ikke med de enkelte Beretninger, men med Fortællerne, med Vidnerne« (HiT s. 81).

Den retoriske ombyttelighed mellem tekst og subjekt, som *Historisk Teknik* etablerer, er ikke nødvendigvis bevidst.¹⁴ I sin stræben efter at nå frem til en uformidlet iagttagelse, opfatter Erslev det snarere som *givet*, at beretninger kan reduceres til udtryk for sanseerfaringer. »Det er klart«, skriver han, »at i sidste Instans beror alle historiske Beretninger paa umiddelbare Iagttagelser« (HiT s. 52). Det er nu knapt så »klart«, hvis man inddrager den sproglige vendings problematisering af den direkte sanseerfaring, jfr. indledningens drøftelse af tegn. Men argumentationen i *Historisk Teknik* hviler på en empiristisk forståelsesramme, og ud fra den kan spørgsmålet om tegn ikke rejses. Erslev begriber iagt-

¹² Den såkaldte »Vidneværdsættelse« fylder ca. 3/4 af Erslevs 40 sider lange afsnit om »Kildeprøvelsen«.

¹³ Erslev forklarer det på følgende måde i *Historisk Teknik*: »Saaledes kan ikke blot historiske *Beretninger*, men næsten alle *talende* Kilder udnyttes som Iagttagelser om Yderverdenen, og altid maa man da spørge om *Meddelelens* Paalidelighed« (HiT s. 42, mine fremhævelser). Det er en ejendommelig argumentation. Tekstuelle beretninger indlejres i begrebet »talende kilder«, et begreb der forudsætter et subjekt. Det kritiske greb i Erslevs ræsonnement er, at dette subjekt nu bliver forudsætning for, at kildens tekst kan ækvivaleres med en fortidig iagttagelse. Derved bliver et menneske og ikke en tekst, den kildekritiske undersøgelses genstand.

¹⁴ At angive et (forfatter)subjekt i omtalen af en tekst er desuden også et almindeligt sprogligt greb, ligesom når jeg i denne artikel skriver »Erslev« i stedet for »*Historisk Teknik*«. Pointen er dog, at i *Historisk Teknik* bliver den retoriske substituerings af tekst med subjekt et *fundament* for den kildekritiske teknik.

tagelsen (og i videre forstand erkendelsen) som en *subjekt-objekt relation*. Nogen ser, og noget viser sig. Fra en sådan »umiddelbar iagttagelse« etableres viden om virkeligheden, og sproget har ikke del i dette *oprindelige* erfaringsgrundlag. I den erslevske tankegang kommer sproget først til senere som en »gengivelse«. Det betyder ikke, at Erslev har noget naivt forhold til de fortidige erkendelsers korrespondens med en objektiv virkelighed. Det er netop subjekt-objekt relationens vanskeligheder, Erslev forholder sig til – kort sagt *subjektivitetens problem*.

Subjektivitetens problem

For beretningsudnyttelsen er den retoriske »animering« af kilden den kildekritiske synsproteses brændstof. Det er her igennem, historikeren kan søge at udveksle sit eget manglende »syn for sagn« med et fortidigt menneskes iagttagelse. De fortidige vidner er imidlertid problematiske, fordi de var *subjektive* iagttagere, og det er i høj grad denne problemstilling, der engagerer Erslev. Den kildekritiske ombyttelighed mellem tekst og subjekt nu er så tilstrækkelig på plads, at afsnittet om »Vidneværd i Almindelighed« kan indledes med følgende: »Hvor vi har en Beretning, har vi Virkeligheden genspejlet i et Menneske«. Men det er netop det forhold, at det er en *menneskelig* »genspejling«, der er problematisk, hvorfor Erslev fortsætter: »Vidneværdsættelsens Formaål bliver da at bestemme, hvorledes Menneskets Individualitet har præget hans Gengivelse af Virkeligheden« (HiT s. 47). En berettende kilde er ifølge Erslev summen af objektive og subjektive elementer. Derfor er det nødvendigt at bestemme den fortidige observatørs personlighed for at kunne trække det subjektive element fra beretningen og nå frem til det objektive heri.

Det subjektive element manifesterer sig imidlertid i flere omgange, gennem det Erslev kalder »Omformning« af den virkelighed, som umiddelbart kunne iagttages: »Overalt viser det sig, at allerede selve Iagttagelsen ofte lider af store Mangler, og at det, Vidnet har opfattet, saa undergaar en Omformning i hans Bevidsthed og en yderligere Omformning, naar han skal gengive det« (HiT s. 52). Den proces Erslev beskriver, synes at tage sig således ud: Først har der været en »ren« konfrontation mellem subjekt og objekt, hvilket resulterer i et sansemangfold (allerede mangelfuldt), der siden omformes i den iagttagendes bevidsthed, og endelig omformes i en sproglig beretning. Spørgsmålet bliver da, hvordan historikeren skal kunne komme tilbage til den oprindelige umiddelbare iagttagelse, som en rekonstruktion af den fortidige ydre virkelighed må tage udgangspunkt i? Flere af hinanden uafhæn-

gige beretninger er det bedste grundlag, skriver Erslev, men helt sikker bliver den kildekritiske synsprotese alligevel ikke:

Hvor det drejer det sig om Andenhaandsberetninger, vil det jo ofte være tvivlsomt, om de ikke stammer fra de samme Øjevidner, og er det Øjevidner kan disse dog let have paavirket hinanden. Og selv om man virkelig har to eller flere helt selvstændige Iagttagere af det samme, maa man ikke glemme, at de i alt Fald alle er Mennesker, og derved ikke blot har alle de menneskelige Iagttageres Mangler, men at deres Fejltilbøjeligheder let kan have ført dem alle i samme Retning. (HiT s. 79).

I den stil, vi nu er ved at vænne os til, muteres beretninger til iagttagende øjenvidner, der videre beskrives, som noget historikere *har* (fat i). Men citatet er også interessant, fordi det fremhæver, hvordan den kildekritiske teknik til stadighed kredser om subjektivitetens problem. De fortidige observatørers individualitet, der signifikant karakteriseres negativt med begreber som »Mangler« og »Fejltilbøjeligheder«, stiller sig så at sige i vejen for historikerens synsprotese og den historiske videnskabelighed. Men at indkredse en fortidig iagttageres »indre forudsætninger« og »hele Personlighed« er en vanskelig opgave. For selv om Erslev mener, at historikere har »fat i« fortidige vidner, så er personligheden ikke en genstand, der kan ses og afgrænses.¹⁵ Der kan kun nås tilnærmelse, skriver Erslev, opgaven kan i mange tilfælde kun løses med »yderst ringe Grad af Sikkerhed« (HiT s. 57). Den fortidige virkelighed, som den viste sig for fortidige subjekters blikke, synes igen at forsvinde rundt om hjørnet.

Historisk Teknik søger imidlertid at stive den nu så usikre »Slutning fra Beretning« af gennem en modstilling til den ældre naive historieforsknings metode. »På dette Punkt«, skriver Erslev i forbindelse med slutning fra beretning, »træder Forskellen mellem den ældre *naive* Kritik og den *klare* Kildekritik *skarpt* frem«. Imens den ældre historieforskning ifølge Erslev udjævnede modsætninger mellem beretninger, og betragtede dem alle som »et stykke af Tildragelserne«, så forklarer kildekritikken modsætninger ved at pege på beretternes forskellige subjektivitet. »Moderne Kritik derimod ser netop Modsætningerne *skarpt i Øjet*, idet den *klarer* hver Beretters Helhedsopfattelse« (HiT s. 81, mine fremhævelser). Det interessante er ikke blot, at Erslev igen vil indkredse det subjektive moment for at komme tilbage til fortidige umiddelbare iagttagelser. Det er lige så bemærkelsesværdigt, at iagttagelsesmetaforer bli-

¹⁵ Jfr. Erslevs diskussion om indlevelse i en fremmedpsyke, HiT s. 54 og 84.

ver afgørende i argumentationen for kildekritikkens fortræffeligheder. Jo mere subjektivt og fejlbehæftet Erslev må erkende det fortidige blik på verden var, jo mere søger han retorisk af udligne disse »fejl« ved i sin metaforbrug at karakterisere *kildekritikken* som en »skarp« iagttagelsesteknik. Men selvom Erslev *retorisk* søger at udligne usikkerheden, er problemet jo stadig, at det netop er *på dette punkt*, dvs. i den vanskelige afgrænsning af beretterens subjektivitet, at den kildekritiske synsprotese hele tiden må afskrive sig den »skarphed« og »klarhed«, som den søger, og dermed også afskrive muligheden for at identificere det oprindelige, umiddelbare sansemangfold, som Erslev mente lå til grund for beretningerne.

Min analyse af *Historisk Teknik* er inspireret af dekonstruktive læsestrategier.¹⁶ Her igennem har jeg indtil videre sporet dels, hvordan Erslev søger at indsætte historikere på en fortidig iagttagerplads gennem den kildekritiske synsprotese, hvis »brændstof« er en retorisk substituering af tekst med subjekt. Dels har jeg fremhævet, hvordan begrebet om et oprindeligt fortidigt og umiddelbart sansemangfold, som begrundet Erslevs beretningskritik, undermineres af fortidige iagttageres subjektivitet. Formålet med en sådan analyse af *Historisk Tekniks* argumentationsstruktur er ikke, som navnet dekonstruktion kunne antyde, at *nedbryde* Erslevs argumentation. Mine bestræbelser går derimod på at få teksten til at åbne sig, omend måske på nogle andre præmisser, end dem hvormed *Historisk Teknik* hidtil er blevet læst. På det punkt er jeg enig med Peter Bornedal, der skriver: »En dekonstruktiv læsekunst må først og fremmest vise, at i den tekst man har taget som sit objekt, foregår der en tænkning, dvs. en *engageret* bevægelse henimod noget uudsigeligt, som det er selve problemet at komme til klarhed over«.¹⁷

Subjektivitetens problem er det centrale element i Erslevs tænkning. Det er åbenbart i hans diskussion af historiske beretninger og de for-

¹⁶ Dekonstruktion refererer til den franske filosof Jacques Derrida, og kan kort skitseres som en undersøgelse af en *tekstsituation*. Man analyserer det spil, der foregår i teksten mellem det »sagte« og det »usagte«. En tekst søger at »lukke« sit budskab ved at lade sine begreber henvise til et »nærvær« – en realitet eller en essens. Denne lukning sker dog ved at negere de forbindelser til andre begreber, som et sådant budskab beror på. Det kan kaldes tekstens usagte, og ved at fremhæve det spil, der foregår i teksten, kan man søge at vise, hvordan budskabet må *suppleres* af det, det søger at holde ude. Målet er at genåbne tekstens problematik. Derrida diskuterer og eksemplificerer dette mange steder, blandt andet i sine analyser i *Of Grammatology*. (Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1976 [1967]). En udmærket introduktion til dekonstruktion findes i Peter Bornedal: »Dekonstruktion som læsekunst«, T. Ørum og M.L. Svane (red.): *Køn og moderne tider. En antologi*. (København: Tiderne skifter, 1991).

¹⁷ Peter Bornedal: »Dekonstruktion som læsekunst«, s. 84, hans fremhævelse.

tidige iagttagere. Det, man derimod kunne kalde *Historisk Tekniks* »usagte«, forekommer mig i første omgang at være subjektivitetens problem på *historikerens* iagttagelsesniveau. Erslevs omfattende og engagerede problematisering af den fortidige iagttagers »omformning« af virkeligheden, og vanskeligheden ved at afgøre præcist, hvori det subjektive element består i en historisk beretning, kunne vel egentlig blot kopieres og gentages i et afsnit om *historikerens* blik. Særlig oplagt er denne problemstilling i forbindelse med historiske levn. Den erslevske kildekritik profilerede sig som bekendt ved sin forkærlighed for levnsslutninger, fordi slutningen her bygger på, »hvad der endnu umiddelbart er tilgængeligt af Fortidens Liv«. (HiT s. 72). Så meget desto mere kan man undre sig over, at en diskussion af levnsanalysen og levnets funktion i den historiske videnskab stort set er fraværende i *Historisk Teknik*.¹⁸ Det forekommer mig at være begrundet i, at Erslev ikke kan formulere den subjektivt iagttagende historiker i forbindelse med kildekritikken. Der er en påfaldende tendens til at *udskyde* historikerens subjektive »prægning« til en senere *teoretisk* eller *formidlingsmæssig bearbejdelse* af de kildekritisk prøvede kilder. Kildekritikken søges adskilt herfra som nogle »særlige tekniske Fremgangsmaader«, som benyttes »for at naa frem til selve de historiske Fænomener« (HiT s. 94).¹⁹

Det betyder imidlertid ikke, at historiker-subjektet er forsvundet fra *Historisk Teknik*. Man må blot læse det frem på et retorisk niveau, hvor det til gengæld er markant til stede. Af og til søger Erslev at lade »teknikken« agere »subjekt« i erkendelsesprocessen, som da han skrev, at »Moderne Kritik [...] ser netop Modsætningerne skarpt i Øjet«. Men oftest fremkaldes et historikersubjekt, idet den kildekritiske refleksion

¹⁸ Det er tankevækkende, at der i *Historisk Teknik* bruges så forsvindende lidt plads på at diskutere historiske levn (»Frembringelser«) og levnsslutninger (ca. 3 sider) hvorimod vidneværdsættelsen i forbindelse med beretninger, og slutning fra beretning fylder over en tredjedel af bogen (ca. 37 sider). Jeg er Mads Mordhorst taknemmelig for at have gjort mig opmærksom på dette forhold.

¹⁹ Sine steder anerkendte Erslev historikerens rolle i forskningsprocessen. Den tematiseres i de indledende og afsluttende bemærkninger i *Historisk Teknik*, jfr. § 2, 6, 94, 95 og 96. Heraf er det dog kun en enkelt paragraf, der angår den kildekritiske teknik (§6), nemlig historikerens rolle i bestemmelsen af om en kilde skal anvendes som levn eller beretning. De andre paragraffer omhandler fortidsforståelsen i videre forstand. I festskriftet »Historieskrivning. Grundlinier til nogle Kapitler af Historiens Theori«, i Erslev og Bagge: *Om historieskrivning og historieforskning*. (København: Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie, 1978) understreger Erslev derimod historikerens subjektive bedømmende og skabende indflydelse i forbindelse med historieskrivningen: »Hvis for Historieskriveren Selvet er en Kilde til Fejl, er det ogsaa en Kilde til Forstaaelse«. Men han udgrænser derpå historieskrivning fra historisk videnskab – herunder også adskilt fra kildekritikken s. 45, 53f.

karakteriseres som en iagttagelsesproces, som eksempelvis i følgende vilkårlige citater: »Det vil nu vise sig, at mens man i Begyndelsen ser flere Muligheder for sig, saa udelukkes ved fortsat Sammenligning, saa den ene og saa den anden«; »Under Sammenligningen vil man tillige faa klarere og klarere Blik for, hvorledes Forfatterne har arbejdet« (HiT s. 45). Nogen ser og noget viser sig. Ved at anvende synsmetaforer for den kildekritiske refleksionsproces vender historiker-subjektet tilbage til den plads, Erslev søgte at reservere til »teknikken«. Som nævnt kan sådanne synsmetaforer fungere som legitimerende for *Historisk Tekniks* argumenter. Men samtidig vender subjektivitetens problem tilbage fra diskussionen af historiske beretninger og hjemsøger *historikerens* teknik gennem Erslevs brug af synsmetaforer. Erslevs søger at undgå en fordobling af subjektivitetens problem (til også at omfatte historikerens iagttagelse og således kildekritikken selv), ved at udstyre historikeren med en teknisk synsprotese. Alligevel fremkaldes på et retorisk og på argumentationslogisk niveau den subjektivt iagttagende historiker, som Erslev ikke kan formulere, men som det er min påstand, at det netop var hans bestræbelse at komme til forståelse af. Fra det perspektiv er der en kontinuitet fra Erslevs klassiske kildekritik til senere historikere, som ganske eksplicit skulle formulere subjektets rolle i den historiske vidensproces under det såkaldte »funktionelle kildebegreb«.²⁰

Erslev, der forestillede sig den fortidige virkelighed som et givent nærvær for de fortidige iagttagere, må hele tiden sande, at disse iagttagere var »upålidelige«; de forskyder og omformer den virkelighed, som var. Han indskyder da kildekritikken som et rensende og sorterende remedium, der skal kunne indsætte historikeren på en virtuel, fortidig umiddelbar iagttagersplads. Kildekritikken bliver på den måde et *supplement* til den efterstræbte »umiddelbare Iagttagelse« – et givent sansemangfold. Men supplementet truer med at vende tilbage til historikeren, i stedet for, gennem rensning af den beretningsudnyttede kilde, at fæstne sig til den fortidige virkelighed. Med andre ord, den fortidige virkelighed synes aldrig at ville fremstå rent for noget »blik« – fortidigt, nutidigt eller teknisk. Dette opfatter jeg i anden omgang som *Historisk Tekniks* »usagte« problemstilling.

²⁰ Denne kontinuitet mellem klassisk og funktionelt kildebegreb i relation til den sproglige vending er behandlet i Dorthe Gert Simonsen: »Udfordring til det kildekritiske subjekt«, i Carsten Tage Nielsen (red.): *Mellem fortidens spor og nutidens øjne* (Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag, under udgivelse).

Iagttagelsens tegn

Hvor spørgsmålet om subjektivitet står centralt i den klassiske kildekritik, så synes sproget derimod at være et forholdsvis uproblematisk felt i *Historisk Teknik*. Sproget er noget, der kommer *bagefter* en oprindelig subjekt-objekt konfrontation. Det gælder på fortidens niveau, hvor den fortidige iagttagers beretning kommer *efter* iagttagelsen, og det gælder historikerens niveau, hvor den sproglige repræsentation, *historieskrivningen*, også synes at være noget, der sker *senere* i den historievidenskabelige proces. I det omfang Erslev diskuterer beretninger som *sproglige* fænomener i *Historisk Teknik*, betegnes de som »Gengivelser« af de fortidige vidners oprindelige sanseerfaringer (jfr. ovenfor side 157). Som en gengivelse bliver sproget hos Erslev netop en *given*; en handling der er knyttet til, og genereret af et subjekt. Sproget kan da inddrages under eller ækvivaleres med subjektivitetens problem. Sprogliggørelsen markerer med andre ord endnu en subjektiv »omformning« af et oprindeligt erfaringsforhold, for så vidt det da ikke blot afspejler og udtrykker det direkte.

Anderledes tager det sig ud, hvis man vender sig mod den sproglige vendings videnskabsteoretiske præmisser. Herfra løses så at sige den knude, der blev bundet mellem subjekt og objekt i den erslevske »umiddelbare iagttagelse«. I den sprække, der fremtræder mellem iagttager og det iagttagelige, argumenterer den sproglige vendings aktører for, at tegn *allerede* er implicerede. Tegn-problematikken har kort sagt del i det oprindelige erfaringsforhold. Mellem Erslevs begyndelses- og slutpunkt, dvs. mellem det observerbare og det sproglige, finder der en slags mellemrum, skriver Greenblatt i forbindelse med sin analyse af Columbus' dagbog. Et ophold i tid og rum, som han kalder en cæsur:

Not only are Columbus's observations known to us entirely through writing, but his act of writing them – and perhaps seeing them in the first place – depends upon a structure of expectation and perception in which the word is at least as fully implicated as the eye. [...] the *material sighting* and then its *significance*; the *space between the two* – what I have called the *caesura* – is the place of discovery *where the explanatory power of writing repeatedly tames the opacity of the eye's objects by rendering them transparent signs* (MP s. 88, min fremhævelse).

Der findes et *ophold* eller et *mellemrum* mellem det iagttagede og dets betydning, mener Greenblatt. Jeg skal først udlægge dette forhold på et metateoretisk niveau gennem inddragelse af poststrukturalistiske videnskabsteoretiske præmisser, for siden at vende tilbage til Greenblatts analyse i *Marvelous Possessions* i følgende afsnit.²¹ I dette mellemrum – der

må opfattes såvel tidsligt som rumligt – *foregår der noget*. Udifferentiere objekter bliver til forståelige tegn. Hvordan sker en sådan »transformation«, og hvad implicerer den? Det er med dette spørgsmål, at »sproget«, eller mere præcist repræsentationer og tegn træder ind.

Erslevs ideal var, som det fremgik ovenfor, at nå frem til en *stabil* grund – til »selve de historiske Fænomener« som de viste sig i den »umiddelbare Iagttagelse« – hvor vanskelig og måske endda umulig også Erslev måtte erkende, at denne operation er på grund af de subjektive »Omformninger«. Med den sproglige vending er der derimod snarere tale om en undersøgelse af den »udveksling«, der foregår idet verden bliver meningsfuld for et iagttagende menneske. Det afvises således, at der i udgangspunktet skulle findes stabile, selv-evidente, selv-indlysende enheder, hvis mening er givet i og med enhedernes eksistens. For hvordan skulle sådanne enheder kunne »meddele« deres mening til iagttageren og i øvrigt fastholde den gennem tiden? Med den sproglige vending opfattes det sådan, at det meningsfyldte er »historisk«. Det vil sige at det »mellemrum«, der er mellem det foreliggende og det meningsfyldte, i en vis forstand *går forud* for dem begge. Der kan ikke »foreligge« noget uden mening, og det meningsfyldte kan ikke etablere sig uden at det relaterer sig til måder, der allerede er blevet (eller vil blive) erkendt og kommunikeret på. På et metateoretisk plan kan det formuleres sådan, at det, der foreligger, allerede relaterer sig til noget »andet«. Det foreliggende-meningsfyldte er så at sige allerede »opdelt« fordi det, det er, og det, det betyder, er *tidsligt*. Den erfaring, det iagttagende subjekt gør sig, når det betragter verden, er da ikke blot et givent sansemangfold. Dette sansemangfold beror i sin meningsfylde på, at en udveksling af repræsentationer har »gjort sit arbejde«, at henvisnings-

²¹ Eftersom Greenblatt ikke er teoretiker, (omend hans historisk-litterære analyser er teoretisk velunderrettede), vil de videnskabsteoretiske præmisser for hans analyser som nævnt inddrage Jacques Derridas filosofi. Her især med henvisning til essayet »Difference«, i Derrida: *Speech and Phenomena and Other Essays on Husserl's Theory of Signs*. (Evanston: Northwestern University Press, 1973). Se også Spivak: »Translator's Preface«, i Derrida *Of Grammatology*, s. xliii-xlv. Det er en speciel vægtning at forstå Greenblatts *New Historicism* på denne baggrund, omend jeg i citater som ovenfor og generelt mener, at Derridas teorier er vældig brugbare som forklaring. Greenblatt og *New Historicism* opponerer dog generelt mod *amerikansk dekonstruktionisme*, vanligvis associeret med Paul de Man (jfr. nedenfor, note 31). For de mere specifikke anker henvises til Catherine Gallagher og Stephen Greenblatt: »Introduction« i *Practicing New Historicism* (Chicago og London: University of Chicago Press, 2000). Jeg skal overordnet kalde denne klon mellem *New Historicism* og poststrukturalistisk teori for en »tegnanalytik«, dels for at markere at der er tale om en bestemt vinkling i forhold til Greenblatts analysepraksis, dels for at undgå betegnelser som »tekstanalyse« eller »diskursanalyse«, som jeg finder har for snævre referencer.

sammenhængene har etableret sig, sådan at det iagttagelige kan identificeres.

Sådan kan man altså opfatte Greenblatts udsagn om, at »skriftens« eller repræsentationernes »forklarende kraft« gør øjets objekter til »gennemsigtige tegn«. Det iagttagelige bliver meningsfuldt, idet det knytter sig til måder at forstå verden på, og sådanne »verdensopfattelser« bygger på betydningsnetværk eller henvisningssammenhænge, som forudgående repræsentationer har aflejret. Samtidig bliver forudgående repræsentationer forståelige, idet de »åbnes« og genlæses i samspil med de kommende. Der sker en udveksling eller en »cirkulation« af repræsentationer, hver gang noget iagttages og erkendes. Det, der sker i »opholdet« mellem det foreliggende og det meningsfyldte, er privilegeret i de strategier, der knytter sig til den sproglige vending. Det er kort sagt i dette mellemrum, at den sproglige vending har etableret sit hovedkvarter, hvilket betyder at historisk forskning, der associerer sig hermed, undersøger, hvordan betydningsmønstre udformer sig eller »cirkulerer« i og mellem historiske kilder. Dette kalder jeg for en »tegnanalytik«.

Tegnanalytik, som jeg udlægger det her, er ikke et spørgsmål om at vende tingene på hovedet. At undersøge kildernes »tekstualitet« er ikke et argument om, at alting i verden er tekster, forstået som bogstaver i en bog, eller at sproget determinerer verden. Det er ikke, fordi sproget skulle *forhindre* os i at *nå frem* til et oprindeligt sansemangfold, at virkelige ting og mennesker, hændelser og situationer opfattes som tegn. Det er snarere, fordi ingen virkelighed er karakteriseret af en uforanderlig essens, at »tekst« bruges som analogi til, hvordan betydning da opstår. Dermed altså ikke sagt, at »alting bliver tekst« i snæver forstand, som den sproglige vending populært udlægges.²² Fordi »virkeligheden« ikke kan afsondres fra repræsentationer, bør man ikke begå den fejl at sætte sproget som et nyt generativt princip. Det ville blot være en *ny* nostalgi efter at finde en eksistens, der stemmer overens med sig selv og sin

²² Med henvisning til det ofte refererede citat »il n'y a pas de hors-texte« (der er ikke noget udenfor-tekst) som Jacques Derrida skrev i *Of Grammatology* (s. 158), skriver Georg Iggers eksempelvis, at »literary theorists [...] such as Jacques Derrida and Paul de Man, argued that language constructs reality rather than referring to it. The historian works with texts, but these texts do not refer to an outside world.« Jfr. *Historiography in the Twentieth Century*, s. 9. Denne udlægning af nogle af den sproglige vendings teoretikere bør dog nok kvalificeres. Som Derrida med vanlig arrogance, men ikke desto mindre væsentligt indvender andetsteds: »an hour's reading, beginning on any page of any one of the texts I have published over the last twenty years, should suffice for you to realize that text, as I use the word, is not the book [...] it is not limited to the paper which you cover with your graphism. It is precisely for strategic reasons [...] that I found it neces-

indre nødvendighed bagved tegnenes spil, bagved det historisk foranderlige. Med den sproglige vending i poststrukturalistisk udformning kan fortidens mangel på nærvær næppe kompenseres gennem en appel til ideen om én materielt foreliggende verden eller med henvisning til et suverænt subjekt. En tegnanalytik forsøger at åbne en radikal historicitet gennem analyser af udvekslinger mellem tegn, som de aflejrer sig både i kildernes og i historikernes repræsentationer.

Når den sproglige vending er blevet en »udfordring« til historien, er det fordi de metateoretiske præmisser for, hvordan man begriber »virkelighed«, »subjekt«, »iagttagelse«, »erkendelse« og »sprog« forskydes fra det empiristiske paradigme. Man kan naturligvis stille sig det spørgsmål, om metateoretiske overvejelser og antagelser har nogen praktisk betydning i historiefaget? Nedenfor skal jeg undersøge, hvordan en tegnanalytik mere specifikt kan udfolde sig i historiske analysegreb, og hvordan den forholder sig til den kildekritiske tradition.

II. Tegnanalytiske udvekslinger

Teksters subjekt

Greenblatts *Marvelous Possessions* vil nu fungere som eksempel på en tegnanalytik, idet jeg vil undersøge udvalgte analysegreb heri. Afsættet bliver dog Erslevs »første spørgsmål« i vidneværdsættelsen, dvs. spørgsmålet om hvordan historikere afgør, om det er en førstehandsberetning, man har med at gøre? Vender vi for en kort bemærkning tilbage til Columbus' skibsjournal, hvordan bestemmer vi da, om beretningen udtrykker noget, Columbus selv har set eller hørt? I kildekritisk regi kunne man foreslå at afsøge kildens ægthed. Hvor og hvordan har dagbogen været opbevaret, i hvilket materiale er den udført, hvordan er den sproglige stil, er den nævnt i andre kilder, hvad ved vi ellers om Columbus? (jfr. HiT s. 30-34). Den kildekritiske teknik tilsidesætter imidlertid, at sådanne kontekstuelle studier ikke er det, som i første omgang gør en kilde til en førstehandsberetning. Svaret er på sin vis mere simpelt: Historikere læser beretningen, hvori der er indskrevet et »jeg«. På de blot fire linier, der i kapitlets indledning blev citeret fra Columbus'

sary to recast the concept of text by generalizing it almost without limit, in any case without present or perceptible limit, without any limit that is.« Derrida: »But, beyond ...« *Critical Inquiry* 1986/13, s. 167 (hans fremhævelse). Jfr. også Derrida: »Some Statements and Truisms about Neologisms, Newisms, Postisms, Parasitisms and other Small Scismsms«, David Carroll (red.): *The States of 'Theory'*. (New York: Columbia University Press, 1990), s. 79f.

skibsjournal, forekommer der eksempelvis et sådant jeg fire gange: »jeg så«, »jeg gjorde tegn«, »de viste mig«, »jeg troede«. Det er ud fra en jeg-fortæller i teksten, at historikere først bedømmer en kilde som øjenvidneberetning. Fra en tegnanalytisk tilgangsvinkel betyder det, at Erslevs spørgsmål om, *hvorvidt* vidnet fortæller noget, han eller hun selv har set eller hørt, dels må stilles som et *hvordan* meddeler en kilde, at den er en førstehåndsberetning og dels hvad betyder det, at »vidnet« kun kendes gennem tekstens struktur? Med disse spørgsmål åbner der sig et vidtstrakt felt, som Greenblatt indirekte behandler i *Marvelous Possessions* gennem en analyse af en anden rejseberetning: *Mandevilles Rejse*.

Mandevilles Rejse er en rejseberetning fra 1300-tallet, som beskriver bogens fortæller, Sir John Mandevilles oplevelser på hans rejse fra England til Jerusalem og videre derfra til Østens lande. Bogen var yderst populær i senmiddelalderen og renæssancen, den fandtes i et utal af udgaver og blev oversat til mange forskellige sprog, herunder til dansk.²³ Også Columbus havde læst bogen som forberedelse til sin rejse, og i flere århundreder blev Mandeville betragtet som historiens største opdagelsesrejsende og blev flittigt citeret som en videnskabelig autoritet.²⁴ Øjenvidneberetningens gentagne »jeg så«, »jeg følte«, »jeg hørte« etc. er kendetegnende for *Mandevilles Rejse*, som endda går videre, idet Mandeville konkretiserer dette »jeg« i tid og rum ved at angive sit fødested, gør rede for sin uddannelse og sit helbred, oplyser datoen for sin afrejse fra England osv.

På et tidspunkt begyndte tvivlen dog at underminere fortællingen. Fejl blev opdaget og de fantastiske ting, Mandeville havde oplevet, blev gradvis afvist som umulige. Efterhånden afsløredes hans øjenvidneberetning som et plagiat sammenbragt af andre kilder. Udtrykt i erslevske termer: kilden var ikke ægte, eller i Greenblatts ord: »not only were his rare moments of accuracy stolen, but even his lies were plagiarized from others« (MP s. 31). Efter *Mandevilles Rejse*s deroute som øjenvidneberetning begyndte i 1600 tallet, blev flere og flere af dens elementer inddraget under bedraget. Også Mandevilles tålmodigt konstruerede jeg-identitet var sammenstykket og plagieret fra mangfoldige andre kilder.

²³ Molbech giver »Skriftprøver« fra en dansk udgave af *Mandevilles Rejse* fra 1459 i *Historisk Tidsskrift*, 1843, Bind 4, s. 148-52. *Mandevilles Rejse* findes i et genoptryk på det Kongelige Bibliotek i M. Lorenzen (udg.): *Mandevilles Rejse i gammeldansk Oversættelse tillige med en vejleder for Pilgrimme*. København: SL Møllers Bogtrykkeri, 1882. Ifølge Lorenzen findes der tillige tre tidligere latinske udgaver og et latinsk håndskrift af *Mandevilles Rejse* på det Kongelige Bibliotek.

²⁴ MP s. 30. Eksempler på danske forfatteres anvendelse af Mandeville som videnskabelig autoritet findes i Lorenzen op. cit. s. 2.

End ikke en forfatter til *Mandevilles Rejse* har således kunnet identificeres.

Det er interessant at sammenligne, hvordan denne kilde, således afsløret som plagieret eller uægte øjenvidneberetning, nu stiller sig for henholdsvis en kildekritisk og en tegnanalytisk historieforskning. I et kildekritisk perspektiv kunne man spørge: Er *Mandevilles Rejse* det, Erslev vil kalde et »andethåndsvide«, dvs. en beretning, »der ikke hviler på umiddelbar iagttagelse«, men overfor hvilken Erslev bemærker: »Opgaven er her den samme som overfor Førstehaandsvidnet, men fordoblet eller mangedoblet, idet man ikke blot maa søge at klare, hvorledes selve Fortælleren har præget Beretningen, men yderligere hvorledes den er blevet ændret saavel af den første Iagttaget som af de Genfortællere, der ligger forud for den, som vi ene kender«? (HiT s. 56-7). Eller skal vi betragte bogen, som det Erslev kalder et »Digterværk«, hvori der nok »gemmer sig mangfoldige Oplysninger om Samtidens Liv, ... men ved hvert enkelt Træk maa man spørge, om det nu hører hjemme i Virkeligheden, eller kun i Digterens Fantasi«? (HiT s. 42, jfr også s. 56, 72). Svaret afhænger af, hvad man vil bruge kilden til. Men om *Mandevilles Rejse* så bedømmes som andethåndsviden (beretning) eller som digterværk (levn), så synes den kildekritiske sondring mellem subjektive og objektive elementer at være den samme. Øjenvidnets »jeg« i en beretning, der afsløres som plagiat, bliver enten mangedoblet i genfortællernes subjektive indslag eller også bliver jeg'et forskudt fra et øjenvidne til et forfattersubjekt. Om Mandeville så opfattes som et af mange andethåndsvidner eller som en digter, så er problematikken i den erslevske kildeprøvelse at finde frem til tekstens subjekt, for om muligt at fratrække den subjektive »omformning« eller »fantasi« fra virkeligheden.

M. Lorenzen, som har udgivet *Mandevilles Rejse* i 1882 med en »kildekritisk« indledning på ikke mindre end 75 sider, synes at have besluttet sig for at opfatte *Mandevilles Rejse* som et »digterværk«: »Om den [*Mandevilles Rejse*] end således ikke længer kan betragtes som original, den vil dog altid beholde en betydelig litterær interesse«. Det leder Lorenzen frem til en undersøgelse af Mandevilles liv og levned, hvor »selv dette lidet [der meddeles] er til dels så upålideligt, at en nærmere prøvelse deraf i høj grad er fornøden«.²⁵ En sådan genrejsning af »Mandeville«

²⁵ M. Lorenzen: *Mandevilles Rejse*, s. 3, 4. Lorenzen tager således i 1882 stadig for givet, at Mandeville har eksisteret, og søger i bedste kildekritiske stil, gennem de mange forskellige udgaver af *Mandevilles Rejse* og gennem andre kilder, at afklare hvor Mandeville er født, hvor han faktisk har rejst, og hvor han ikke har været, hvor han er død og begravet etc. Lorenzen bruger også en stor del af sin undersøgelse på at afgøre, hvilke originalkilder der ligger bag *Mandevilles Rejse*.

til en litterær forfatter efter hans fald fra autentisk øjenvidne, vil Greenblatt imidlertid modstå:

There is something disturbing in this work, a toying with trust ... a violation of the presumption of a unitary material body that has produced the text, breathed life into its signs, set it in the world. With a travel narrative or an eyewitness history, this presumption is particularly irresistible. Herodotus, the »father of history«, may have been, as some said »the father of lies«, but the notion of fatherhood implies a principle of generative embodiment that recuperates what the lying appears to give away. But Mandeville is radically empty; his name is a textual effect, signalling only the absence of an authentic traveller, an absence that now serves to call forth a compensatory faith in an anonymous artist (MP s. 34).

Greenblatt vil ikke føre *Mandevilles Rejse* tilbage til et subjekt – hverken et lyvende subjekt eller et digtersubjekt – for således at stabilisere teksten gennem det generative princip om en enhedslig person, der kan tage ansvar for, give retning til og i det hele taget sikre tekstens betydning gennem et begreb om subjektiv intentionalitet. Som et analytisk træk vil en reduktion af *Mandevilles Rejse* til et litterært værk skabt af en digter både være en vildledende og sentimental gestus ifølge Greenblatt: »misleading because it detaches the work from its truth claims and from the history of its reception ... sentimental because it reinforces familiar modern conceptions of intentionality and originality where they are most powerfully challenged« (MP s. 33). Greenblatt fastholder *Mandevilles Rejse* i en mellemposition mellem øjenvidneberetning og fiktion, for derved at tvinge os til at læse teksten som en åben og kollektiv produktion. Det sætter forskeren i stand til at fokusere på det *spændingsforhold*, der er mellem de skrevne ord og den fraværende forfatter – og i videre forstand den manglende verden – som ordene forsøger at *fremmane*, men som ikke desto mindre er *fraværende*.

Repræsentationers cirkulation

Mandevilles Rejse kan fungere som et eksempel på den problematik, en tegnanalytisk historieforskning generelt undersøger. Det nævnte spændingsforhold mellem teksten og det teksten henviser til kan generaliseres til alle historiske kilder. For så vidt kilderne udsiger noget om fortiden, er de tegn, der henviser til noget andet. De repræsenterer en verden og/eller et fortællende subjekt, som er utilgængelig for læseren eller mere specifikt, for historikeren. *Uden* en idé om en sådan verden eller et sådant subjekt, ville kilderne ikke være meningsfulde. Men den »Slutning til Virkelighed« som kildekritikken vil foretage, er med den

sproglige vending mere kompliceret end som så. Tegn er ikke gennemsigtige og kan ikke blot føres tilbage til en ydre virkelighed eller et menneskes bevidsthed. *Mandevilles Rejse* »lyver« eksempelvis både om den verden den beskriver, og om det menneske den angiver som sin forfatter. Og alligevel er teksten meningsfuld, man kan både læse og forstå den. Hvilken status har da den forfatter og den verden, *Mandevilles Rejse* »fremmaner«? Dertil bemærker Greenblatt:

If language in this case, as in so many others, works deviously, it is not all together empty even here. For it betokens not material existence as such but a circulation of signs that makes material existence meaningful, comprehensible, resonant. *Mandeville's Travels*, and the textual phenomenon we call Mandeville himself, is stitched together out of bits and pieces of human experience, most of them pieces that had passed like well-thumbed coins or rather like old banknotes through many hands (MP s. 36).

Den verden og det øjenvide-subjekt *Mandevilles Rejse* søger at repræsentere, er ikke »ren fiktion« men sammenvævet af mange forskellige menneskers erfaringer. Bogen er sammenstykket af forskellige måder at »iagttag« verden og gøre den meningsfuld på, og det er sådanne erfaringer, historikeren (eller andre) siden læser og forstår. Overfor kildekritikkens eftersøgning af ophav og oprindelse – *førsteudgaven* af *Mandevilles Rejse*, det *oprindelige* iagttagende eller digtende subjekt bag *Mandevilles Rejse* – vil en tegnorienteret historiker hævde at denne, såvel som andre historiske kilder, må forstås som noget, der »cirkulerer«. Kilder er repræsentationer, der får betydning ved at henvise til noget andet, men denne henvisning er ikke en envejs-forbindelse. Repræsentationer fungerer ikke uden en fortidig verden, de kan henvise til, ligesom denne verden ikke er meningsfuld, uden at den repræsenteres i en fortsat proces. I denne proces etableres de henvisningssammenhænge, der gør verden forståelig, tilgængelig og beboelig, og foruden hvilke den ikke kunne være »verden«.

Greenblatts kildebegreb i forhold til *Mandevilles Rejse* kan forstås som en dobbelt problematisering af historiefagets traditionelle kildebegreb: Dels antagelsen om at kilde-tekster er identificerbare *enheder* med henvisning til »førsteudgaven« eller primærkilden. Dels den traditionelle afkodningen af historiske kilder med henblik på deres fortidige subjektive eller objektive *ophav*. For at noget kan fungere som historisk kilde, må det være en *repræsentation* i den forstand, at det henviser til noget andet (fortidigt), som ikke er til stede, samtidig med at det må » aflæses«

af en historiker.²⁶ På den måde kan man sige, at en repræsentation »gør noget«, idet den udveksler tidligere erfaringer med nye erfaringer. Denne udveksling foregår på kildens nedskrivningstidspunkt, ligesom den foregår hver gang kilden læses på ny.²⁷ I *Mandevilles Rejse* er denne udveksling lettere at påpege, idet teksten ikke kan reduceres til et iværksættende subjekts produkt, eller som et udtryk for en endelig og afsluttet fortidig virkelighed. Men Greenblatt anvender også denne analysestrategi i forbindelse med andre kilder, hvor teksten ikke på samme måde opfattes som et plagiat – Columbus' dagbog eksempelvis.

Som nævnt læser Greenblatt *Mandevilles Rejse* som en repræsentation, der sammenstykker og udveksler forskellige menneskers erfaringer, hvilket han metaforisk beskriver som brugte mønter eller pengesedler, der cirkulerer. Som et eksempel på hvordan Greenblatt arbejder, skal jeg kort følge, hvordan denne figur, »pengesedlernes cirkulation« reproduceres i den videre analyse af *Mandevilles Rejse*. For det første er pengesedler, og måden de fungerer på, et emne der tages op i *Mandevilles Rejse*. På sin vej gennem Østen beskriver Mandeville nemlig, hvordan papirpengesystemet fungerer i Kina. Et system, der ikke som datidens europæiske møntsystem synes at begrunde sig på pengenes egenverdi i ædelmetal. At papir kunne have værdi blot med henvisning til kejserens autoritet, finder Mandeville forunderligt og beundringsværdigt. Fra dette tematiske niveau sætter Greenblatt af til en fortolkning, der omfatter værket *Mandevilles Rejse's* måde at fungere på:

In [what] is figured here we glimpse, I think, a fantasy at the heart of *Mandeville's Travels*: a representation of the external world that does not so much depend upon as call into being an external reality, a self-authorizing, self-authenticating representation that cannot be falsified or diminished in value through circulation; at the same time, a representation whose self-authorizing power does not empty it of material content, a representation that intensifies imaginative possession of the world. [...] *Mandeville's Travels* is above all a hymn to mobility, a reverie of free movement in a world that is paradoxically at once materialized and disembodied (MP s. 37-8).

²⁶ Det gælder således ikke blot for beretninger, men også for levnsudnyttede kilder og for ikke-tekstuelle kilder.

²⁷ Til en vis grad kan tegnanalytik således også udlægges som en radikal hermeneutik. En hermeneutik uden »virkningshistorisk« kontinuitet og uden hermeneutikkens monumentale instanser. Der er forskel på hermeneutisk og poststrukturalistisk opfattelse af repræsentation og mening, idet hermeneutikken traditionelt opererer med et begreb om kontinuert *retning* i fortolkningsprocessen, der udgår fra et oprindeligt centrum, hvorimod poststrukturalisme implicerer, at udvekslingen mellem tegn er diskontinuerlig og vilkårlig. Derfor er der ikke noget, der *centrerer* repræsentationers mening.

Hvis Mandeville er fascineret af, hvordan pengesedler kan repræsentere værdi, uden at denne værdi begrundes sig i sedlernes materielle substans, så er denne repræsentationsform tillige grundlag for den måde, værket *Mandevilles Rejse* fungerer på. Tekst er ikke verden, pengesedler er ikke guld. Alligevel kan de antage virkelighed eller værdi gennem repræsentation. Både *Mandevilles Rejse* og de kinesiske pengesedler indebærer en autoritetsfordring, henholdsvis øjenvidnets og kejserens autoritetsfordring, men i selve cirkulationen af repræsentationerne er øjenvidnet og kejseren blot forudsat, de er ikke til stede.

For det andet bakker Greenblatt denne fortolkning op med reference til *Mandevilles Rejse's* historiske kontekst. Værket er blevet cirkuleret gennem mangfoldige kopier, versioner og oversættelser. Men Mandevilles Rejse er også blevet brugt som en art papirpenge, bogen har været anvendt som bytteværdi, udvekslet og accepteret af købmænd i Paris, Brügge og London som betaling for andre goder. Greenblatts greb er altså at lokalisere tilsyneladende vilkårlige elementer, der findes både i tekstens betydningslag og i dens historiske kontekst, for at vise, hvordan disse niveauer blander sig med hinanden. Ved ikke at reducere *Mandevilles Rejse* til fiktion bliver det muligt for Greenblatt at undersøge, hvordan bogens sandhedsfordring fungerer, nemlig gennem udveksling mellem bogens betydningslag og dens anvendelse. Dertil kommer for det tredje, at Greenblatts repræsentation af værket, den historie *Marvelous Possessions* fortæller om *Mandevilles Rejse*, også indgår i en sådan udveksling. For ligesom *Mandevilles Rejse* ikke kan fæstnes til et producerende subjekt eller til en stabil verden, som den beretter om, kan heller ikke *Marvelous Possessions* hævde at have et sådant ophav. Også dette værk er en form for »papirpenge« hvis autoritetsfordring hviler på et spændingsforhold mellem teksten og det teksten henviser til, idet *Marvelous Possessions* udveksler sig med *Mandevilles Rejse*, i vores, læsernes, forståelse af den. På den måde anvender Greenblatt papirpenge nærmest som en fraktal figur. En figur, der reproducerer sig dels i Mandevilles fortælling, dels i den måde *Mandevilles Rejse* er blevet brugt på i sin samtid, og endelig som en figur der betegner *Marvelous Possessions'* repræsentationer af rejseberetninger.

Tegnanalytik og kildekritiske levnsslutninger

Der findes interessante overensstemmelser mellem Greenblatts opfattelse af *Mandevilles Rejse* og Erslevs overvejelser om sagnet som historisk kilde. I forbindelse med sagn tematiserer *Historisk Teknik* også en form for »cirkulation« af repræsentationer: »Om en vigtig Tildragelse breder

der sig straks mange Rygter, om en fremragende Personlighed løber der talrige Anekdoter. [...] Og ud fra disse løse Udgangspunkter arbejder den folkelige Fantasi saa videre« (HiT s. 66). I *Historisk Teknik* behandles sagnene under afsnittet om »andethåndsvidner« i forbindelse med beretningskritikken. Men fordi sagn ifølge Erslev opstår ved løse rygter eller som forklaring på usædvanlige fænomener, snarere end de er begrundet i umiddelbare iagttagelser, er det vanskeligt at anlægge en beretningskritisk tilgangsvinkel. »Det kildekritiske Studium af Sagn vil især gaa ud paa at klare Sagnets Oprindelse og senere Udvikling; men dette volder efter Sagens Natur de største Vanskeligheder« (ibid). Problemet er bl.a., at de, der genfortæller sagnene, har en mangelfuld hukommelse. »Enkelte Træk glemmes, andre forvanskes eller forbyttes; ofte udfyldes derved fremtrædende Huller saa ved ny Sagdannelse. [...]. Det ene Sagn optager let Træk fra andre eller indarbejder andre Sagn helt i sig; Sagnstoffet vandrer fra Land til Land.« (HiT 67). Anekdoterne løber, historierne går fra mund til mund, sagnet vandrer fra land til land, alt imens det forandrer sig. At udrede den kæde af genfortællere og genfortællinger, som sagnet udspringer af, for at nå tilbage til et oprindelig udgave, er en nærmest umulig opgave, indrømmer Erslev. Derfor vil han tillægge sagnet kildeværdi i en anden sammenhæng. »Sagnets Værdi som historisk Kilde ligger da på et helt andet Punkt, end der hvor man tidligere søgte det. Det oplyser om Folkelig Følelsesliv og Tænkesæt [...] det bærer Vidne om dem, der fortæller Sagnet, og endnu mere om dem, der har formet det« (HiT s. 69). Erslev videreudvikler ikke denne tankegang i *Historisk Teknik*, og han diskuterer ikke sagn i forbindelse med levnsudnyttelsen. Men argumentet synes at være, at hvis sagnet har lille værdi som historisk beretning, kan det levnsudnyttes som vidnesbyrd om dets kulturhistoriske ophavssituation.

Erslevs karakteristik af sagn passer godt på *Mandevilles Rejse* og værkets receptionshistorie. De mange tilføjelser, ændringer og indarbejdelser af andre historier, som oversættelser og kopier har bibragt værket, samtidig med, at der ikke kan findes noget oprindeligt manuskript, gør, at *Mandevilles Rejse* kunne betragtes som et slags sagn. Fra et kildekritisk synspunkt kan man da hævde, at Greenblatts tegnanalytik er en udnyttelse af *Mandevilles Rejse* i kildens *levns karakter*. En tegnanalytik søger imidlertid ikke som den klassiske kildekritik at *stoppe* den *cirkulation*, der ifølge *Historisk Teknik* karakteriserer sagn, og som med den sproglige vending karakteriserer alle repræsentationer. Når sagnet i Erslevs perspektiv ikke kan føres tilbage til en *oprindelig fortæller*, hvorfra en slutning til virkelighed kan foretages på baggrund af differentiering mel-

lem subjektive og objektive elementer i sagnets beretning, vil Erslev i stedet føre sagnet tilbage til dem det »bærer vidne om«. Sagnet – skildret som en beretning der *løber* – søges *fikseret* gennem reference til dem, der har udformet det.

I en levnsudnyttelse slutter historikere »fra Frembringelsens Resultat tilbage til selve den frembringende Handling«, som Erslev formulerer det (HiT s. 72). Skulle man anvende den strategi i forbindelse med *Mandevilles Rejse*, er det ganske vist ikke særlig interessant, at man ud fra værket tilstedeværelse i nutiden kan slutte, at der må være foregået en skrivehandling i fortiden. Erslev kvalificerer da også denne definition: »Endda interesserer vi os ofte mindre for, hvorledes Frembringelsen er sket, end for hvad man vilde naa ved denne Frembringelse [...] det er ikke Brevets Nedskrivning, vi egentlig bryder os om, men hvad Brevskriveren vilde naa ved sit Brev« (HiT s. 74). For sagnets vedkommende, såvel som for *Mandevilles Rejse*, synes der dog ikke umiddelbart at findes nogen »skriver«, hvis intention man kan slutte tilbage til. Det er som nævnt vanskeligt, og under alle omstændigheder lidt uinteressant, at reducere *Mandevilles Rejse* til et produkt af et subjekts intention. Værket sammensætter fragmenter af en række andre kilder og er i øvrigt tilsat mange nye træk i dets utallige oversættelser. Greenblatt søger efter tekstens måde at fungere på, for dermed at udsige både noget om dem *Mandevilles Rejse* »bærer vidne om« og om den figuration af verden, som teksten sætter i værk. Således er de, der fortæller og former *Mandevilles Rejse*, blot *medproducenter* og ikke »ophav« til værket i absolut forstand. Det er repræsentationen som *handling* og dens cirkulation, der er interessant, fordi den både gentager, og i den forstand afspejler noget, samtidig med at den afstedkommer noget nyt.

Med Erslevs udlægning af sagnet som historisk kilde får vi et glimt af det kildebegreb, der opereres med i en tegnanalytisk orienteret historieforskning, omend Erslevs målsætning var en anden. Den »levnsudnyttelse«, Greenblatt foretager af *Mandevilles Rejse*, er ikke en slutning fra kilden til en bagvedliggende objektiv-kulturel virkelighed. Undersøgelsen fokuserer derimod på, hvad der *foregår* i kildernes repræsentationer i udveksling med andre, og ideen er, at repræsentationer er *produktive*. Dette er en vigtig forskel til den kildekritiske tradition; der er ikke nogen fuldstændig ydre referent for en kildes udsagn eller nogen absolut årsag bag kildens eksistens, som historikeren kan slutte tilbage til, for således at *opløse* kildens tegn-karakter og vende fravær til fylde. Der er ikke nogen repræsentation af oprindelig virkelighed, som ikke *også* er en yderligere udformning af denne virkelighed. Både kildens referentielle og dens »udformende« kraft må derfor medtænkes og

undersøges i en tegnanalytisk historieforskning. Derved bliver skellet mellem levns- og beretningsudnyttelse vanskelig at opretholde; faktisk mister det efter min opfattelse sin betydning i denne kontekst. Historiske kilder repræsenterer en verden – og i mange tilfælde også en fortæller – og historikerens spørgsmål retter sig da mod, hvordan referencen til og konstruktionen af denne verden og denne fortæller udfoldes. Som repræsentationer udvirker historiske kilder noget i deres virkelighedsreferencer. I den forstand er levnsaspektet (det kilden er udtryk for) og beretningsaspektet (det kilden handler om) *samtidigt og uadskilleligt* i et tegnanalytisk kildebegreb, fordi historiske kilders repræsentationer ikke er gennemsigtige henvisninger til en bagvedliggende afsluttet ophavsstuation. I tegnanalytisk sammenhæng er betegnelserne levn og beretning misvisende som absolutte analytiske kategorier.

De forskellige repræsentationer i *Mandevilles Rejse*'s mange udgaver, og de forskellige receptioner af *Mandevilles Rejse* brydes og formidles i hinanden, således at de *bibringer* hinanden noget. Og det samme gør sig gældende for historiske »rekonstruktioner«. Også de er repræsentationer, der brydes og formidles i fortidens repræsentationer, således at de bibringer hinanden noget. Det lægger op til den lidt uvante antagelse, at det, der går forud, bliver *hvad det er* i relationerne til andre, *også senere* hændelser eller fortolkninger.²⁸ Nok finder der en irreversibel bevægelse sted, men den adskiller sig fra den successive kronologi, idet den fortidige verden, som *Mandevilles Rejse* udtrykker og opstod i, ikke kan *afsluttes*. Fortiden er uafsluttelig, fordi det, der ikke-længere-er, eksisterede i tiden. Også dengang de fandt sted, var ting og hændelser mærket af en temporalitet, der bryder op i deres »essens«. Derfor er der hos Greenblatt ikke noget forsøg på at nå tilbage til en oprindelig *givet* fortid, sådan som den historiske metier opfattes i den kildekritiske tradition. Derimod findes der en bestræbelse på at markere, hvordan den analyse- og repræsentationspraksis, som forskningen anvender, både

²⁸ Det skal forstås sådan, at den sproglige vending udfordrer historisk videnskabs traditionelle opfattelse af tiden som objektivt fænomen, dvs. et »overjordisk« lineært forløb, som ordner og omslutter, men ikke »går i forbindelse« med fortidige ting og hændelser. Med en tegnanalytisk tilgangsvinkel opfattes tiden derimod som indlejret i væren, således at alle fænomener er tidslige, historiske. Dermed kan intet stemme fuldt overens med sig selv. Tidslige fænomener er altid på vej til at blive noget andet, og de indeholder således allerede et »brud« eller en »åbning« i sig. For at afgrænse og identificere et fænomen må det relateres til et (forudgående/efterfølgende) »andet«. En sådan identifikation kan dog også kun være midlertidig, eftersom dette »andet« kan divergere. Den endelige fastlæggelse lader altid vente på sig. Der er ikke tale om en ophævelse af kausalitet, materialitet eller naturlove. I simpel form er argumentet derimod, at intet kan unddrage sig tiden.

afhænger af og videreudvikler de repræsentationer og den fortidige virkelighed, der analyseres.

Repræsentation af det fremmede

For at eksemplificere dette skal jeg afslutningsvis fremhæve en af Greenblatts fortolkninger af *Mandevilles Rejse*, hvor metoden lægger sig tættere op ad et traditionelt tekstanalytisk greb. *Mandevilles Rejse* beskriver som nævnt Mandevilles færd til Jerusalem og videre derfra til Østens riger. Når værket sættes i forbindelse med rejsebeskrivelser fra den Ny Verden, er det fordi det med dets autoritet, udgør en prægnant kontekst for senere europæiske opdagelsesdiskurser. En af Greenblatts pointer er, at Mandevilles måde at repræsentere Østen på ikke næres af og indebærer en vilje til at besidde det fremmede, som de senere repræsentationer af den Ny Verden gjorde. Hvordan er de magtformer, som er indeholdt i sidstnævnte, både forbundet med og distanceret fra Mandeville?

»From the Dome of the Rock to the Rim of the World«, som Greenblatts kapitel om *Mandevilles Rejse* hedder, viser hvordan værket indeholder to forskellige måder at repræsentere de kulturer, som Mandeville »oplevede« på sin vej. I bogens første del rejser Mandeville til verdens geografiske og religiøse centrum i kristen forstand: Det hellige land, og endnu mere specifikt Klippemoskeen i Jerusalem. Straks herefter forlader han imidlertid dette centrum, og rejser videre til en mangfoldighed af andre lande og forunderlige kulturer i »Østen«. Midtvejs i fortællingen mister Mandeville således et »sacred centre upon which all routes converge«. Han vender sig i stedet mod »diversity, difference, the bewildering variety of 'marvellous things'« (MP s. 29). Når virkeligheden repræsenteres som noget, der har et centrum, kan de kulturer, folk og trosretninger, som Mandeville »møder«, relateres til det. I sin videre færd i en verden, der ligger *hinsides* det hellige land, kan det fremmede ikke skildres med en fast målestok.

Greenblatt anlægger her en tropologisk vinkel. Med en tropologisk analyse søger man at afdække tekstens figurative lag; ikke blot dens billedsprog, men også dens måde at sammenkæde, forklare og legitimere repræsentationen. Det er således ikke et spørgsmål om at afkode forfatterens intention eller (tendentiose) verdenssyn. Teksten læses heller ikke først og fremmest for at forstå, hvilken samtidig kultur der *udtrykker* sig heri. Det spørgsmål, Greenblatt stiller til teksten, er snarere, hvad den *gør*, hvad *Mandevilles Rejse* udvirker i sine repræsentationer. Kort opsummeret er pointerne i denne analyse, at Mandeville på vejen til

Jerusalem fortæller om fremmede folk og trosretninger – eksempelvis samaritanere og muslimer – som *afvigelse* fra hans egen sande tro, omend i positive vendinger, som kulturer der har *berøring* med den kristne. Østens kulturer er i *Mandevilles Rejse* snarere repræsenteret som modsætninger og spejlvendinger af den kristne praksis. Alligevel må også Østens kulturelle praksis forklare som noget, der har relation til den europæiske selvforståelse. Det absolut fremmede kan man ikke forstå, og det kan ikke fortælles. Mandeville repræsenterer da Østens fremmede ritualer som omvendte, men derved også parallelle/mimetiske i forhold til den kristne rituelle praksis.²⁹ Der er i Greenblatts fortolkning tale om en vending i *Mandevilles Rejse* fra metonymi til metafor i den tropologiske figurering af verden.³⁰ En vending der findes ikke blot i Mandevilles repræsentationer af den kulturelle, men også af den fysiske verden. »In the passage from the centre of the earth to its curved rim, from the Dome of the Rock to the sphere, from the dream of recovery to an endless circulation, the metonymic has been transformed into the metaphoric« (MP s. 43).

Som Hayden White har påpeget adskillige gange i forbindelse med historieskrivningen, har det ideologiske konsekvenser, hvilken grundtrope der anvendes i figurationen af fortidige verdener.³¹ Mandevilles metaforiske figuration udvirker en anarkistisk/tolerant observans, og han synes at være generøs i sin vurdering af Østens »forunderlige« verdener. Således bemærker han: »Men [should] despise no men for the diversity of their laws. For we wot not whom God loves ne whom he hates« (citeret efter MP s. 45). Alligevel findes der en gruppe fremmede, som ikke indgår i hverken den metaforiske eller den metonymiske

²⁹ Et eksempel er tibetanernes begravelsesritual, der i Mandevilles beretning indbefatter partering af afdødes lig, der lægges ud som føde for ravnene efterfulgt af fortæring af den dødes hoved blandt den dødes nærmeste. Trods det, at Mandeville beskriver dette ritual med både afsky og fascination, paralleliserer han det ikke desto mindre til den kristne liturgi, og indirekte til den kristne nadverpraksis – fortæringen af Kristi kød og blod. (MP s. 45).

³⁰ Hvor Mandeville på vejen til Jerusalem skriver, at der findes mange forskellige ruter, men at de alle fører samme sted hen – til verdens centrum, Jerusalem – så er jorden beskrevet som en række modpoler i den del, der handler om Mandevilles færd i Østen: »For we wot well that those men that dwell even under the Pole Antarctic are foot against foot to those that dwell even under the Pole Arctic [...] and right so it is of other parts of the world. For ilk a part of the earth and of the sea has his contrary of things which are even against him« (citeret efter MP s. 43).

³¹ Jfr. Hayden Whites hovedværk *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe* (Baltimore og London: Johns Hopkins University Press, 1987 [1973]). Jan Pedersen har foretaget en tropologisk undersøgelse af dansk historieskrivning i: »Historiens form. En sammenligning af tre versioner af Danmarks økonomiske og sociale historie ca. 1750-1810«, *Fortid og Nutid* 1998/3.

repræsentation i *Mandevilles Rejse*. Jøderne beskrives hverken som afarter af den rette kristne tro, eller som en forunderlig, fantastisk kultur, der er modsat den kristne. Jøderne, der lever *blandt* europæerne, beskrives af Mandeville som fjender, som de hemmeligt sammensvorne, der vil udrydde kristendommen. I Greenblatts fortolkning skal årsagen til, at jøderne repræsenteres således, forstås ud fra deres »mellemstatus«. De befinder sig *imellem* det sekulære og det hellige, imellem metonymi og metafor, hvorfor jøderne ikke bare er en trussel mod drømmen om genbesiddelse af det hellige land; de underminerer også drømmen om den endeløse, målløse, konsekvensløse vandring gennem fremmede forunderlige verdener (MP s. 50-51).³²

Greenblatt tager hermed afsæt til sine efterfølgende analyser af de senere opdagelsesberetninger fra den Ny Verden. Som uforsonlige fjender lader repræsentationen af jøderne i *Mandevilles Rejse* os »glimpse the seeds of the militancy that would, in a different time and place, inspire the Expulsion and the *Reconquiste* and push outward on the round rim of the earth toward the New World« (MP s. 51). Europæernes aggression og deres inhumane opfattelse af indianerne i den Ny Verden forstår Greenblatt således ikke blot som et udslag af de opdagelsesrejsendes subjektive grådighed eller ligegyldighed. De sociale årsager til koloniseringens overgreb må sættes i forbindelse med de måder, hvorpå forudgående repræsentationer gjorde erfaringerne med de fremmede mulige, forståelige og legitime for de europæiske kolonisatorer. At under-

³² Greenblatt paralleliserer via denne pointe til nutidens »postmoderne teoretiske nysgerrighed«, og retter en kritik mod den amerikanske dekonstruktionisme repræsenteret ved Paul de Man. Dekonstruktionismen betegner ifølge Greenblatt, ligesom Mandevilles repræsentationer af Østen, en endeløs »vandring« uden noget mål eller centrum. Ligesom *Mandevilles Rejse* midtvejs skifter fra metonymi til metafor som strategi for repræsentation af de fremmede, vil også Paul de Man skifte fra traditionel histories metonymiske argumentationsstruktur til en metaforisk figuration, der kan karakteriseres som tolerance gennem ironi. Ikke desto mindre synes den ironiske tolerance at have sine grænser, hvilket Greenblatt i *Mandevilles Rejse* lokaliserer i repræsentationen af jøderne. På samme måde, argumenterer Greenblatt, havde Paul de Man en fortid om hvilken han aldrig talte – de stærkt antisemitiske artikler han skrev som journalist i Frankrig under okkupationen. Dekonstruktionismens ironiske tolerance står i fare for at slå om i ligegyldighed, manglende ansvar, eller endnu værre, i inhumane aggressioner. Greenblatts pointe er, at forskningen må fastholde den metaforiske ironi samtidig med at insistere på det metonymiske »touch of the real« i de historiske studier (MP. s. 48-50). Se også Stephen Greenblatt: »The Touch of the Real«, *Representations* 1997/59. Jeg finder Greenblatts kritik af metaforisk ironi vigtig, men sammenkædningen af Paul de Mans fortid og dekonstruktionisme mere diskutabel. Ingen teori og intet valg af tropologisk figuration garanterer mod etisk uacceptable positioner. Historisk forskning må fastholde en referentiel dimension, også af etiske grunde, men en naiv antagelse af teksters gennemsigthed er naturligvis ikke mindre betænkelig end en tekstdeterministisk tilgangsvinkel.

søge, hvordan de fremmede er figureret i *Mandevilles Rejse*, bruges i den videre analyse af, hvordan senere handlinger og forhandlinger mellem europæere og indianere blev praktisk mulige. Det er omvendt også gennem viden om sådanne handlinger, at Greenblatt lægger sit analytiske snit i læsningen af *Mandevilles Rejse*.³³

Stiller man sig spørgsmålet, hvordan Erslev ville forholde sig til en fortolkning af *Mandevilles Rejse*, som skitseret ovenfor, er svaret måske forudsigeligt. Det fortolkningsapparat, man finder beskrevet i *Historisk Teknik* er meget generelt, hvis ikke ligefremt naivt: Man må først forstå skrifttegnene, derefter ordene hver for sig, siden indholdet ud fra helheden, og endelig indholdet ud fra den historiske kontekst, mener Erslev i sit afsnit om fortolkning. (HiT s.38). »Fortolkningen«, skriver han videre, »skal gennemføres saa klart og skarpt som muligt, og især maa man vogte sig for at gaa til Fortolkningen med forudfattede Meninger, eller Theorier. Men man maa ogsaa undgaa at lægge mere ind i Kilden, end hvad der virkelig ligger i den« (HiT s. 40). Hvad angår Greenblatts fortolkning er der snarere tale om en komplicering af *Mandevilles Rejse*, idet dens tropologiske struktur relateres til dens indhold, end det er en »klar og skarp« udlægning. Desuden lægger Greenblatt ikke skjul på sine politiske motiver til en analyse af repræsentationen af de fremmede kulturer, og han anvender desuden et teoretisk beredskab i sin fortolkning, som er afgørende for dens resultater. Således kan man sige, at Greenblatt lægger mere ind i kilden, »end hvad der virkelig ligger i den«. Det er nu ikke så meget på grund af manglende interesse for kildens indhold, som det er ud fra en opfattelse af, at kilden ikke *har* et indhold, før teksten sættes i spil og relateres til andre tekster. Kildens mening afhænger af relationer, som ikke udpeges af den selv, men som udformes i afkodningen af den.

Klassisk kildekritik efter den sproglige vending

Det kan ikke komme som nogen overraskelse, at Erslev ikke havde begreb om tekstanalyse, når man husker på, at han ikke opfattede kil-

³³ *Mandevilles Rejse* anvendes ikke blot til at sige noget om, hvordan repræsentationen af de fremmede er foregået, og senere fik konsekvenser for de måder, hvorpå europæerne handlede i den Ny Verden. Ved ikke at fæstne dette værks repræsentation til et ophav peges der også på, hvordan vores nutidige viden om de/t fremmede ikke kan legitimeres med henvisning til en »umiddelbar iagttagelse«. De/t fremmede er altid medieret af repræsentationer, og derfor ligger der også i repræsentationernes medie – blandt andet i de historiske repræsentationers medie – et potentiale til at forandre eller fastholde magtforhold, som dominerer forholdet mellem »os« og »dem«.

der som tekster men som *iagttagelser*. Erslevs spørgsmål og løsningsstrategier var centreret om subjektivitetens og ikke tegnets problematik. En tegnanalytisk tilgangsvinkel til historisk forskning implicerer mere end en udvidelse af fortolkningsdelen i den traditionelle historiske metodeundervisning. Den klassiske kildekritik indlejrer sig i en specifik diskurs.³⁴ Dvs. kildekritikken afspejler ikke blot »almindelig sund fornuft«, og den præsenterer ikke blot neutrale »tommelfingerregler« og redskaber, selvom den søger at legitimere sin fornuft og sine redskaber som sådan. Som en diskurs formidler kildekritikken visse måder at arrangere og bestemme virkeligheden på, og som en diskurs udgør den et grundlag for, at visse historiefaglige udsagn kan være lødige, interessante og sande eller falske i relation til en *sådan* virkelighed. Det er blandt andet den erslevske kildekritiks arrangement af fortidig virkelighed, og grundlaget for dens inklusion henholdsvis eksklusion af videnskabelige udsagn, der er undersøgt i denne artikel.

Kildekritikkens retorik og argumentation identificerer fortiden som en i sig selv *foreliggende* og afsluttet virkelighed. Den sætter tillige en plotstruktur, hvor historikerens mål er så vidt muligt at nå tilbage til en sådan foreliggende virkelighed gennem et »virtuelt«, umiddelbart iagttagelsesforhold, som siden søges gengivet i historieskrivningen. Dette har fungeret som historisk videnskabs selvfølgelige grund, været udgangspunkt for dens diskussioner og løsningsforslag, og det har autoriseret dens udsagn. Der er imidlertid andre udsagn, som den kildekritiske diskurs vanskeligt kan begribe eller tage stilling til, fordi udsagnene henviser til og udfolder andre virkelighedsopfattelser og har andre metateoretiske præmisser. På den måde delegitimeres historisk forskning, der *ikke* følger kildekritikkens virkelighedsopfattelse og dens forskningsmæssige »plot«. Denne delegitimering sker ikke direkte, men sådan at denne forskning ganske enkelt bliver opfattet som noget, der ikke vedkommer »historiefaget«. Historikere har afvist den sproglige vending og *New Historicism* ved at henvise dem til litteraturforskningen, også selvom mange faghistorikere arbejder og publicerer under den betegnelse, og anvender analytiske strategier som præsenteret her. Efter min opfattelse er der med *New Historicism* snarere tale om en ophævelse af snævre faggrænser.

³⁴ Diskurs skal her forstås i foucaultsk forstand, dvs. en reguleret men ikke lukket kæde af udsagn, der udfolder den virkelighed, udsagnene henviser til, på en specifik måde, og som sådan har magt-effekter i produktionen af de til denne virkelighed svarende problemstillinger, sandheder og værdier.

Kan man argumentere for, at Greenblatts analyser af *Mandevilles Rejse* og af Columbus' og andre opdagelsesrejsendes beretninger er irrelevante for historiefaget og fortidsforståelse? Det kan man for så vidt godt, hvis kildekritikken placeres som professionelle historikeres ubestridte fælles grundlag, idet kildekritikken udformer og begrænser mulige/legitime faghistoriske udsagn. Ved at fremhæve *Historisk Tekniks* retoriske og argumentatoriske strukturer er det muligt at vise, at den klassiske kildekritik ikke repræsenterer universel *common sense*, men involverer specifikke metateoretiske greb, der ligesom andre videnskabsteoretiske positioner er begrænsende. At Erslev måske ikke var sig dette bevidst betyder ikke, at nutidige historikere må afholde sig fra at tage stilling. Således er jeg uenig med forfatterne til en »Efterskrift« til udgivelsen af *Historisk Teknik* fra 1987, der mener, at »alle professionelle danske historikere [...] vil opleve det allermeste af indholdet i *Historisk Teknik* som indlysende rigtigt«, og at værket således »i det miljø hvor den hører hjemme, har kunnet forblive mærkeligt uberørt af tidens tand«. ³⁵ *Historisk Teknik* er uden tvivl en del af vores faghistoriske arv, men en *ahistorisk* opfattelse af de erslevske iagttagelser kan historiefaget ikke være tjent med. Læsningen af den klassiske kildekritik må være en opgave snarere end en tilegnelse af »indlysende rigtige« regler. Og som sådan, vil jeg foreslå, bør Erslevs *Historisk Teknik* anvendes i den historiefaglige uddannelse. Det er muligt at finde »sprækker« i Erslevs argumentation, som kan anvendes til at underminere og transformere den klassiske kildekritiks mere bastante udsagn. De klassiske kildekritiske metoder beror på et teoretisk valg – ikke et absolut illegitimt valg men et ideologisk valg – der indebærer et fravalg af andre muligheder og en legitimering af bestemte former for viden og virkelighedsopfattelser. En tegnanalytisk tilgangsvinkel til historiske kilder udviklet på baggrund af den sproglige vending er naturligvis også et valg, men det er ikke et *fravalg* af historien. Tværtimod indebærer det en historisk forskning, der må gribe og forskyde en radikalt historiseret fortid.

³⁵ Hans Vammen og Kai Hørby: »Efterskrift« i Erslev: *Historisk Teknik*, 1987, s. 102.